

УДК 332.12:338.48

Богдан Наталія Миколаївна

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри Туризму і готельного господарства
Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова*

Bogdan Nataliia

*Doctor of Science (Economics), Professor,
Professor of the Department of Tourism and Hospitality
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
ORCID: 0000-0002-8176-9721*

Величко Віолетта Віталіївна

*магістрант кафедри Туризму і готельного господарства
Харківського національного університету
міського господарства імені О.М. Бекетова*

Velychko Violetta

*Master's degree of the Department of Tourism and Hospitality
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv*

ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В КРИЗОВИХ УМОВАХ:

РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

ДЕТЕРМИНАНТЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В КРИЗИСНЫХ

УСЛОВИЯХ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

DETERMINANTS OF TOURISM DEVELOPMENT IN CRISIS

CONDITIONS: REGIONAL ASPECT

Анотація. Вступ. Останніми роками туристична галузь стала важливим соціальним і політичним явищем, що здійснює вагомий вплив на економіку багатьох розвинених країн. Сучасний туризм, без сумніву, інтегрує практично всі галузі, тому питання щодо сталого розвитку туризму, використання його потенціалу як інструменту для збалансованого розвитку територій, враховуючи економічну, соціальну та екологічну складові, сьогодні набувають особливої актуальності. Беручи до уваги актуальність, недостатню вивченість та практичну значимість даної проблеми, її було обрано тематикою наукового дослідження.

Мета. Метою дослідження є виявлення актуальних проблем та визначення можливостей і перспектив розвитку вітчизняної туристичної галузі в умовах кризи (зокрема, з урахуванням військових дій) на регіональному рівні.

Матеріали і методи. Задля досягнення цілей дослідження використано наступні матеріали: наукові праці вітчизняних та закордонних науковців щодо особливостей функціонування туристської галузі в кризовий та посткризовий період; статистична інформація Держстату України щодо стану туристичної галузі в Харківській області; аналітичні огляди галузевих та спеціалізованих організацій та установ; регіональні програми розвитку туризму. Задля вирішення завдань дослідження було використано низку загальнонаукових та спеціальних методів: метод теоретичного узагальнення та абстрактно-логічний (під час аналізу проблем та перспектив розвитку туризму); аналітичний метод (при аналізі статичних даних щодо розвитку туризму в Харківській області); метод групування та порівняння (при розробці типової регіональної програми розвитку туризму).

Результати. В дослідженні виокремлено актуальні проблеми вітчизняної туристичної галузі: складність ведення туристичного бізнесу;

брак позитивної інформації як на внутрішньому, так і на міжнародному інформаційному полі; недостатня розвиненість готельного господарства; занедбаність історико-культурних пам'яток тощо. Сформовано типову програму розвитку регіонального туризму, що доцільно застосовувати як підґрунтя для розробки туристичних програм з урахуванням регіональної специфіки. З огляду на російську агресію 2022 року та руйнацію інфраструктури і житлових будівель, визначено, що післявоєнні руїни, на жаль, можуть слугувати джерелом туристичної привабливості, що забезпечить додатковий розвиток міського туризму. Використання місць трагедій Харкова у «туризмі пам'яті» повинно бути обґрунтованим та здійснюватися з повагою до пам'яті загиблих. Встановлено, що через військові дії з'являються нові види туризму, одним із яких є ностальгійний туризм, через початок повномасштабного вторгнення Україна масово привернула до себе увагу світових країн-лідерів, що призвело до підвищення інтересу багатьох туристів. Тому, на жаль, дана трагічна ситуація послугувала рекламою для України.

Перспективи. З оглядом на довгий шлях України та Харківщини до відновлення, вважається доцільним подальші дослідження спрямувати на розроблення практичних рекомендацій щодо використання усіх зазначених вище ресурсів та можливостей для стимулювання розвитку туристської галузі на усіх рівнях. Пошук та розробка напрямів післявоєнного розвитку туризму з урахуванням нових його видів мають складати тематику подальших розвідок та перспективних досліджень.

Ключові слова: регіональний туризм, туристична привабливість регіону, регіональна програма розвитку туризму, сільський зелений туризм, післявоєнне відновлення.

Аннотация. Введение. В последние годы туристическая отрасль стала важным социальным и политическим явлением, оказывающим значительное влияние на экономику многих развитых стран. Современный туризм, без сомнения, интегрирует практически все отрасли, поэтому вопросы относительно устойчивого развития туризма, использования его потенциала как инструмента для сбалансированного развития территорий, учитывая экономическую, социальную и экологическую составляющие, сегодня приобретают особую актуальность. Учитывая актуальность, недостаточную изученность и практическую значимость данной проблемы, она была избрана тематикой научного исследования.

Цель. Целью исследования является выявление актуальных проблем и определение возможностей и перспектив развития отечественной туристической отрасли в условиях кризиса (в частности, с учетом военных действий) на региональном уровне.

Материалы и методы. Для достижения целей исследования использованы следующие материалы: научные труды отечественных и зарубежных ученых на тему особенностей функционирования туристической отрасли в кризисный и посткризисный период; статистическая информация Госстата Украины; аналитические обзоры отраслевых и специализированных организаций и учреждений; региональные программы развития туризма. Для решения задач исследования был использован ряд общенаучных и специальных методов: метод теоретического обобщения и абстрактно-логический (при анализе проблем и перспектив развития туризма); аналитический метод (при анализе статических данных о развитии туризма в Харьковской области); метод группировки и сравнения (при разработке типовой региональной программы развития туризма).

Результаты. В статье выделены актуальные проблемы отечественной туристической отрасли: сложность ведения туристического бизнеса; нехватка положительной информации как на внутреннем, так и на международном информационном поле; недостаточная развитость гостиничного хозяйства; знос историко-культурных памятников и т.д. Сформирована типовая программа развития регионального туризма, которую целесообразно применять в качестве основы для разработки туристических программ с учетом региональной специфики. Учитывая российскую агрессию 2022 г. и разрушение инфраструктуры и жилых зданий, определено, что послевоенные руины, к сожалению, могут служить источником туристической привлекательности, что обеспечит дополнительное развитие городского туризма. Использование мест трагедий Харькова в «туризме памяти» должно быть обоснованным и с уважением к памяти погибших. Установлено, что из-за военных действий появляются новые виды туризма, одним из которых является ностальгический туризм, из-за начала полномасштабного вторжения Украина массово привлекла внимание мировых стран-лидеров, что привело к повышению интереса многих туристов. Поэтому, к сожалению, данная трагическая ситуация послужила рекламой для Украины.

Итак, учитывая долгий путь Украины и Харьковщины к восстановлению, предлагается использовать все вышеперечисленные ресурсы и возможности для стимулирования развития туристской отрасли на всех уровнях.

Перспективы. Учитывая долгий путь Украины и Харьковщины к восстановлению, считаются целесообразными дальнейшие исследования, направленные на разработку практических рекомендаций по использованию

всех указанных выше ресурсов и возможностей для стимулирования развития туристской отрасли на всех уровнях. Поиск и разработка направлений послевоенного развития туризма с учетом новых его видов должны составлять тематику дальнейших исследований и перспективных исследований.

Ключевые слова: *региональный туризм, туристическая привлекательность региона, региональная программа развития туризма, сельский зеленый туризм, послевоенное восстановление.*

Summary. *Introduction. In recent years, the tourism industry has become an important social and political phenomenon that has a significant impact on the economy of many developed countries. Modern tourism, without a doubt, integrates almost all industries, therefore questions regarding the sustainable development of tourism, the use of its potential as a tool for the balanced development of territories, taking into account the economic, social and ecological components, are becoming particularly relevant today. Taking into account the relevance, lack of study and practical significance of this problem, it was chosen as the topic of scientific research.*

Goal. The purpose of the study is to identify current problems and determine opportunities and prospects for the development of the domestic tourism industry in crisis conditions (in particular, taking into account military operations) at the regional level.

Materials and methods. In order to achieve the goals of the research, the following materials were used: scientific works of domestic and foreign scientists regarding the peculiarities of the functioning of the tourism industry in the crisis and post-crisis period; statistical information of the State Statistics Service of Ukraine regarding the state of the tourism industry in the Kharkiv region;

analytical reviews of industry and specialized organizations and institutions; regional tourism development programs. In order to solve the research tasks, a number of general scientific and special methods were used: the method of theoretical generalization and abstract-logical method (during the analysis of problems and prospects of tourism development); analytical method (when analyzing static data on the development of tourism in the Kharkiv region); method of grouping and comparison (when developing a typical regional tourism development program.

Results. The study highlights the current problems of the domestic tourism industry: the complexity of running a tourist business; lack of positive information both domestically and internationally; insufficient development of the hotel industry; neglect of historical and cultural monuments, etc. A typical program for the development of regional tourism has been formed, which should be used as a basis for the development of tourist programs taking into account regional specifics. In view of the Russian aggression in 2022 and the destruction of infrastructure and residential buildings, it is determined that the post-war ruins, unfortunately, can serve as a source of tourist attraction, which will provide additional development of urban tourism. The use of the places of the Kharkiv tragedies in "memory tourism" should be justified and carried out with respect for the memory of the dead. It has been established that new types of tourism appear due to military actions, one of which is nostalgic tourism, due to the beginning of a full-scale invasion, Ukraine massively attracted the attention of the world's leading countries, which led to an increase in the interest of many tourists. Therefore, unfortunately, this is a tragic situation served as an advertisement for Ukraine.

Prospects. With a view to the long road of Ukraine and Kharkiv Oblast to recovery, it is considered appropriate to direct further research to the development of practical recommendations on the use of all the above-mentioned resources and

opportunities to stimulate the development of the tourism industry at all levels. The search and development of directions for the post-war development of tourism, taking into account its new types, should be the subject of further investigations and prospective studies.

Key words: *regional tourism, tourist attractiveness of the region, regional tourism development programs, rural green tourism, post-war recovery.*

Постановка проблеми. Останніми роками туристична галузь стала важливим соціальним і політичним явищем, що здійснює вагомий вплив на економіку багатьох розвинених країн. Сучасний туризм, без сумніву, інтегрує практично всі галузі. Сьогодні головним є питання щодо сталого розвитку туризму, використання його потенціалу як інструменту для збалансованого розвитку територій, враховуючи економічну, соціальну та екологічну складові. Беручи до уваги актуальність, недостатню вивченість та практичну значимість даної проблеми, її було обрано тематикою наукового дослідження.

В Україні існують вагомні передумови для того, щоб увійти до найбільш розвинутих у туристському відношенні країн Європи. Україна має вигідне геополітичне розташування, комфортні мікрокліматичні умови, різноманітний ландшафт, унікальну флору і фауну, історико-культурну спадщину, розвинуту мережу транспортного сполучення, достатні людські, матеріальні ресурси. На сьогоднішній час ринок туристських послуг України, зокрема, Харківської області, знаходиться у стані кризи.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що туристська галузь України – невід’ємна частина економічної сфери національної економіки та однією з актуальних проблем в контексті її розвитку на сьогодні є недосконалість управління галуззю та пошук резервів підвищення ефективності функціонування туристської галузі України в умовах кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблематика є об'єктом особливої уваги науковців. Дослідження туристичних процесів, особливостей формування і функціонування туристичного ринку, його окремих складових в просторово-часовому вимірюванні знайшли своє відображення в багаточисельних працях науковців-економістів та економіко-географів, таких, як Н.Ф. Алексєєва [1], О. Бейдик, Л. Довгаль [4], В. Кифяка, Я. Кацемір [5], О. Любіцева, Л.В., Марценюк [6], О.А. Мельниченко [7], Ю.В. Муромцева [8], Н.І. Омельченко [4], Л.М. Сакур [1], Т.Г. Ткаченко [3], А. Федчук, В.О. Шведун [7], та інші.

Майже усі дослідники відзначають, що туризм є складним, багатогранним поняттям, що представляє комплексну систему взаємопов'язаних галузей, будучи одночасно видом діяльності, формою рекреації, галуззю національної і регіональної економіки та способом проведення дозвілля [1; 2; 5-7].

В працях зазначених науковців розглядаються усі можливі варіанти реалізації стратегії сталого розвитку туризму на національному і регіональному рівнях [1; 2; 5-7]. Зокрема, розкрито стратегічні орієнтири сталого розвитку суб'єктів господарювання у сфері туризму [9]. Увага авторів зокрема була спрямована насамперед до праць, в яких досліджуються особливості розвитку туризму на Харківщині. Наприклад, Г. Довгаль стверджує, що «одним з основних напрямків технологічних інновацій в туризмі є використання віртуального простору для інформування та просування на ринок своїх послуг. Організації, які надають туристичні послуги, повинні усвідомити необхідність впровадження і використання сучасних програмно-технічних інтерактивних інформаційних систем, які сприятимуть розширенню можливостей туристичних підприємств Харкова» [4, с. 67].

Ю. Муромцева розкриває соціально-демографічні чинники, які впливають на розвиток туризму і разом з тим зазначає, що «Харківщина – один з найбільш урбанізованих регіонів України» [8, с. 111].

З оглядом на результати аналізу публікацій зазначених вище дослідників, можна визначити, що регіональний та місцевий аспекти розвитку туризму в кризових умовах недостатньо розглянуті та потребують подальших поглиблених досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виявлення актуальних проблем та визначення можливостей і перспектив розвитку вітчизняної туристичної галузі в умовах кризи (зокрема, з урахуванням військових дій) на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. Туризм – один із секторів економіки України, що останнім часом найшвидше розвивається. Протягом останніх 30 років туристська галузь в Україні пройшла довгий шлях від залучення невеликої кількості туристів до міжнародного визнання галузі. Україна, як відомо, володіє значним туристичним потенціалом. Зокрема, вона є однією з провідних країн Європи за кількістю об'єктів історико-культурної спадщини. Туризм є багатоаспектним і складним феноменом, значущість якого з кожним днем зростає. Подорожуючи світом, люди отримують нові знання, навички та досвід, а також долучаються до інших культур. Подорожі сприяють створенню оптимальної стратегії і тактики мирного співіснування націй в гуманному співтоваристві на екологічно чистій планеті.

Водночас, серед актуальних проблем вітчизняної туристичної галузі необхідно виокремити: складність ведення туристичного бізнесу; брак позитивної інформації як на внутрішньому, так і на міжнародному інформаційному полі; недостатня розвиненість готельного господарства; занедбаність історико-культурних пам'яток та інше.

Для виявлення проблем та перспектив розвитку туризму на регіональному рівні необхідно проаналізувати туристично-рекреаційний потенціал регіонів України та дослідити регіональні аспекти стратегічного розвитку туристичної сфери.

Слід зазначити, що практика зарубіжних країн-лідерів індустрії гостинності та туризму демонструє переваги та можливості розвитку сфери внутрішнього туризму не тільки як галузі, що забезпечує зайнятість населення і поповнення регіональних бюджетів, а й як сфери для підвищення ефективності виробництва, розвитку підприємництва, малого та середнього бізнесу; сфери, що сприяє розвитку інфраструктури регіонів, зростанню вартості землі, покращенню якості життя місцевих жителів, задоволенню потреб громадян у активному і повноцінному відпочинку, зміцненню здоров'я, залученню до культурних та історичних цінностей. Ефективність управління туризмом можна розглядати в двох напрямках: економічному і соціальному. Основними і найбільш простими є розрахунки частоти поїздок і інтенсивність подорожей.

Визначальними в плані розвитку будь-якого регіону, є внутрішні чинники розвитку туризму. Серед них слід виділити:

- природно-географічні особливості й кліматичні умови країни, наявність та якість природних ресурсів і можливість їх зручного використання для туристів;
- економічна ситуація в країні;
- внутрішня політика країни і її політична стабільність;
- суспільний лад, рівень розвитку виробництва, що в сукупності безпосередньо впливає на структуру і рівень добробуту населення [4, с.111].

Вплив на розвиток туризму соціально-демографічних чинників спостерігається, насамперед через зростання рівнів урбанізації в країні.

Міському способу життя через відрив жителів від природи притаманні такі риси, як стрес, напруженість, зменшення контактів між людьми, анонімність. Туризм допомагає досягти відновлення, зрівноваження, відпочинку, спокою, розслаблення. Культурні чинники розвитку міжнародного туризму проявляються через задоволення культурних, освітніх, естетичних потреб, що сприяє потягу людей до пізнання, дослідження життя, традицій, культури, історії інших країн і народів.

Для розроблення напрямів розвитку туризму на регіональному рівні необхідно здійснити комплексне дослідження що містить певні аналітичні операції на макро- та мікро-рівнях. Методика географічного дослідження туристичного ринку макрорівня є дослідженням особливостей функціонування та розвитку туризму як складової світового ринку послуг і полягає в виявленні механізму формування глобальних геопросторових структур.

На макрорівні методику дослідження ринку туристичних послуг можна представити як наскрізну систему, що сполучає територіальні дослідження всіх рівнів з галузевими (рис. 1).

Слід мати на увазі, що галузеві ринки (ринок готельних послуг, ринок послуг дозвілля та розваг, ринок послуг туроператорів та турагенцій тощо) мають ті ж рівні територіальної організації, але тільки ним властиву територіальну структуру, обумовлену специфікою діяльності і є видовими субринками світового туристичного ринку.

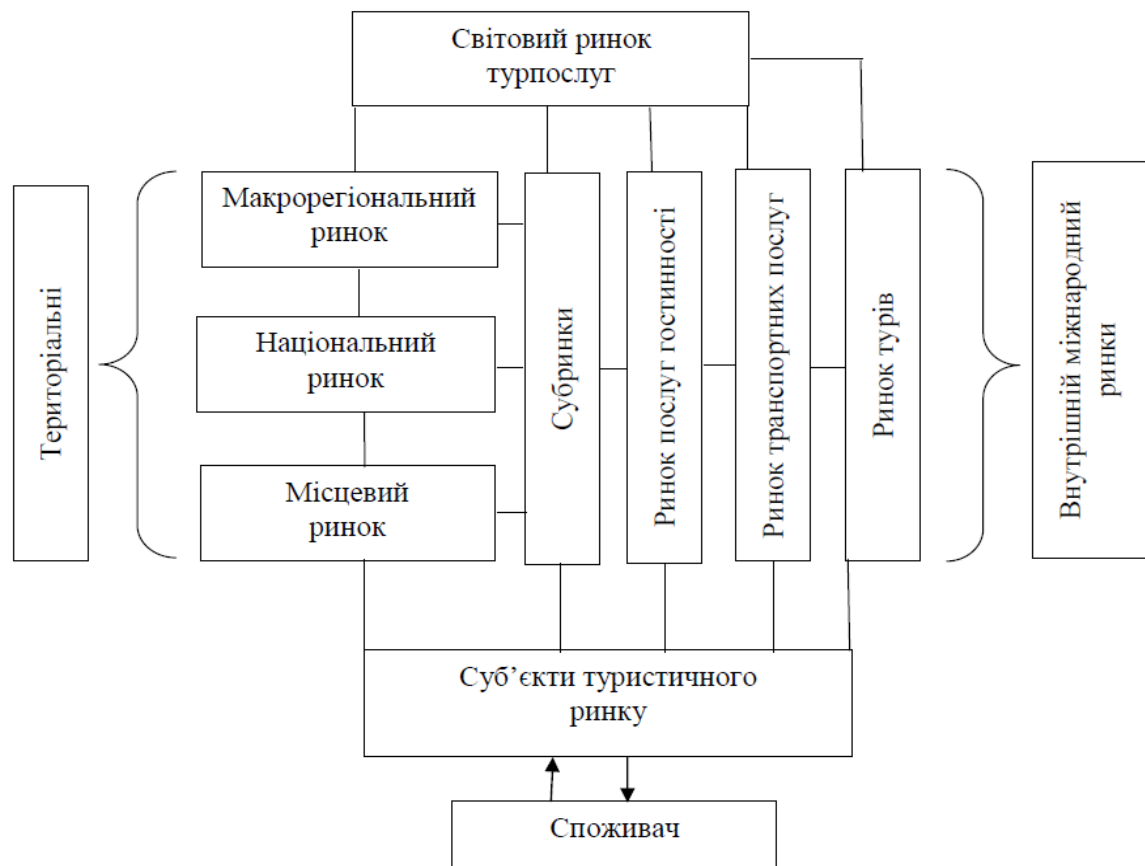

Рис. 1. Схема макродослідження туристичного ринку

Джерело: узагальнено авторами на основі [1; 2; 8]

Аналіз природних, рекреаційних ресурсів, історико-культурного здобутку надає значні можливості для розвитку наступних видів туризму: ділового, історико-культурного туризму, сільського та зеленого туризму, мисливського та рибальського туризму. Найбільш перспективним напрямком розвитку туризму є сільський та зелений туризм. Зелений туризм спрямований на те, щоб на деякий час максимально відійти від негативних аспектів цивілізації.

Якщо говорити про розвиток туризму на регіональному рівні, авторами на основі аналізу наукових публікацій з проблематики розвитку туризму на регіональному рівні сформовано типову програму розвитку регіонального

туризму, що доцільно застосовувати як підґрунтя для розробки територіальних туристичних програм з урахуванням регіональної специфіки (табл. 1).

Таблиця 1

Зміст Програми розвитку туристської сфери в регіонах України

№	Завдання	Характеристика
1	I етап – створення базових умов для розвитку туристичної галузі	<ul style="list-style-type: none"> -формування міжсекторних і міжгалузевих партнерств, створення кластерів розвитку туризму у найбільш привабливих туристичних районах та регіонального туристичного кластер; -покращення загального забезпечення туристичної інфраструктури навколо об'єктів туристичного показу; -навчання (підвищення кваліфікації) кадрів в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв, при Міністерстві економічного розвитку та торгівлі України та ряді інших підприємств установ та організацій; -формування атмосфери гостинності, просторового та емоційного комфорту; -створення базових умов для залучення та обслуговування транзитних туристів: актуалізація питання стосовно встановлення інформаційних знаків, парковок, кемпінгів тощо біля туристичних об'єктів області; -забезпечення ефективної інформаційної підтримки галузі, у т.ч. широкої інформаційної присутності регіону у мережі Інтернет та покращення інформаційного обслуговування мешканців і гостей на території області: створення оновленого сайту, встановлення інформаційних туристичних центрів у містах обласного значення; -проведення й оприлюднення результатів системних наукових досліджень у сфері ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону з залучення ВНЗ міста та регіону; -покращення матеріально-технічної та іншої ресурсної підтримки туристичної сфери регіону, адаптація діючих комунальних закладів до потреб туристичної галузі (важливо: врахування потреб маломобільних верств населення); -створення сприятливих умов для розвитку бізнесу у галузях, пов'язаних із залученням та обслуговуванням туристів; -створення системи місцевої підтримки приватних і громадських ініціатив, бізнес-проектів на конкурсній основі.
2	II етап – збільшення присутності регіону на ринку туристичних послуг України:	<ul style="list-style-type: none"> -формування іміджу даного регіону як регіону, відкритого та привабливого для туристів. Проведення конкурсу на створення туристичного логотипу та іншої маркетингової атрибутики, формування єдиного стилю регіону (бренд-бук); -істотне покращення інфраструктурної та іншої ресурсної спроможності регіону у залученні та обслуговуванні туристів; -забезпечення комплексних археологічних та інших досліджень на території регіону для підвищення конкурентоспроможності у сфері пізнавального туризму; -активізація залучення фінансових ресурсів з альтернативних джерел для розвитку туристичної галузі за рахунок участі у програмах

		<ul style="list-style-type: none">інвестиційно-матеріальної підтримки Європейського союзу;-розбудова туристичної інфраструктури регіону з урахуванням динаміки збільшення туристичної популярності регіону;-організація заходів подієвого туризму загальноукраїнського та міжнародного рівня за визначеними пріоритетами;-підвищення ефективності використання можливостей, пов'язаних з участю регіону у Всеукраїнських та міжнародних асоціаціях регіонів, міст та інших партнерствах.
3	III етап – формування стабільного попиту на туристичні продукти з боку цільових сегментів споживачів	<ul style="list-style-type: none">-подальше розширення співпраці з містами і регіонами України, закордонними містами-партнерами, міжнародними туристичними організаціями: реалізувати спільні проекти з містами світу;-збільшення попиту за рахунок виведення на ринок інноваційних продуктів у сфері пізнавального, подієвого, активного сільського зеленого, промислового, ділового та інших видів туризму;-формування та просування провідних туристичних брендів на ринку України і за кордоном з метою підвищення загальної конкурентоспроможності регіону як туристично-привабливого регіону;-створення інституційних, інфраструктурних, маркетингових та інших ресурсних умов для реалізації наступного етапу стратегічного планування інноваційного розвитку туристичної галузі.

Джерело: розроблено авторами на основі [1; 8-10]

Авторами розроблено також напрями розвитку туризму, що доцільно реалізувати і на національному і на регіональному рівнях.

Якщо розглядати Харківський регіон, то варто відзначити, що Харківщина – один з найбільш урбанізованих регіонів України: частка міського населення на 2018 рік тут становила 80,9 %, мешканці м. Харкова склали 53,5 % жителів області. Чисельність наявного населення Харківської області на 1 січня 2019 року складала 2 675 598 осіб, а постійного – 2 659 962 особи. За період з 2008 по 2019 рік наявне населення області зменшилося на 4,3 %, а постійне, відповідно – на 4,33 %. За весь період з 2008 по 2019 рік у Харківській області спостерігалось переважання чисельності наявного населення над постійним: в середньому за період на 15,62 тис. ос. або на 0,57 % [8].

У Стратегії розвитку Харківської області на 2021-2027 роки наголошено про розбудову туристичної інфраструктури; підтримку розвитку

туристичних дестинацій; формування туристичного іміджу Харківщини [10].

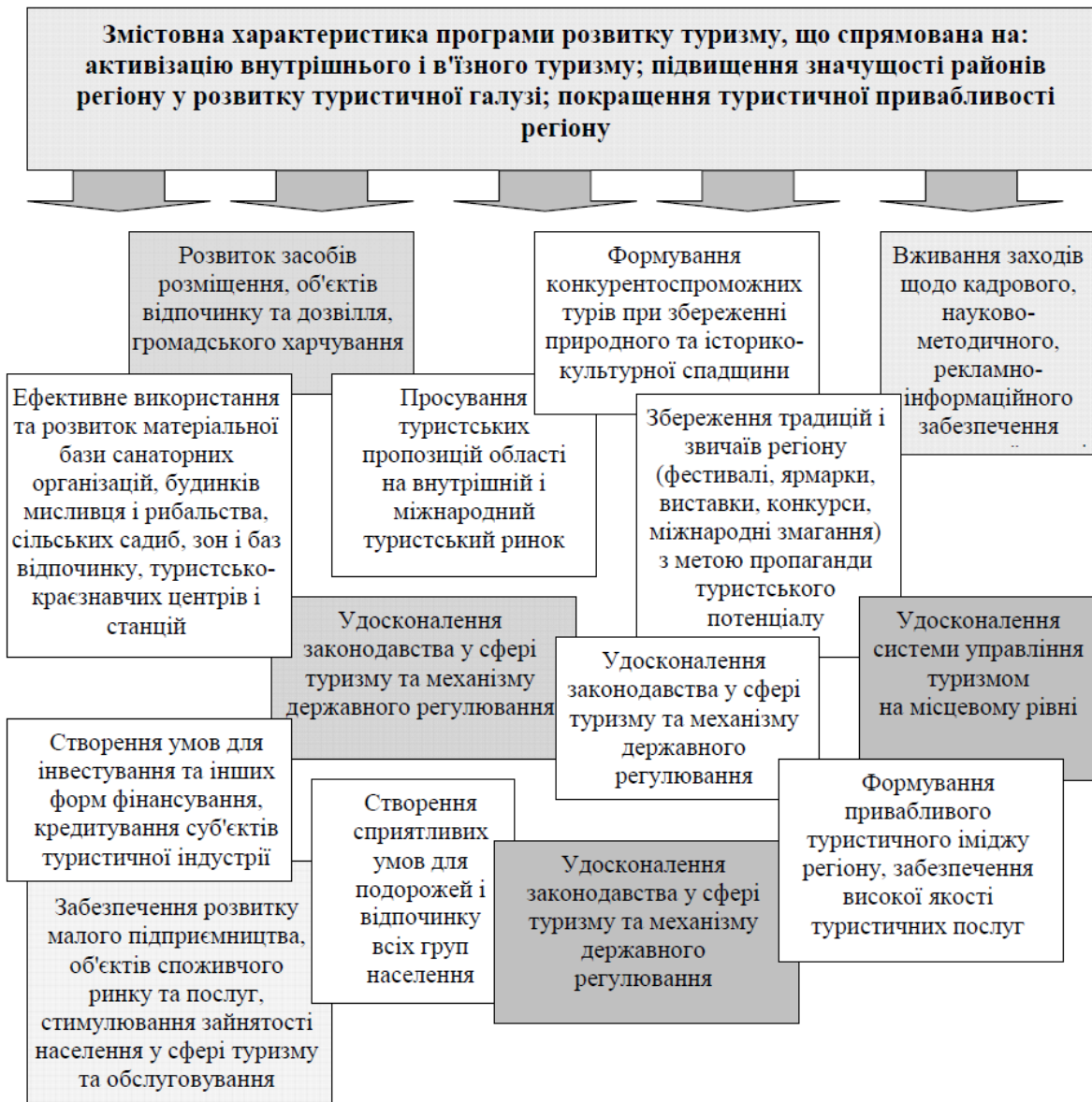

Рис. 2. Змістовна характеристика програми розвитку туризму на регіональному рівні

Джерело: авторська розробка

Слід зазначити, що до 2022 р. Харківська область мала всі передумови для розвитку внутрішнього та в'їзного туризму. Харківщина – один з провідних регіонів України за розміром площі, рівнем розвитку освіти, культури та мистецтва, будівництва, та розвитку підприємницької діяльності.

У Харкові діяв сучасний міжнародний аеропорт, який приймав пасажирські літаки всіх типів. Харківська область має достатньо сприятливі кліматичні умови, барвистий ландшафт і наявність цілющих мінеральних джерел, здатними формувати значний інтерес вітчизняних та іноземних туристів. Туристичну діяльність в Харківській області реалізували туристичні підприємства, санаторно-курортні і оздоровчі заклади, готелі та інші місця для тимчасового проживання.

Ресурсна база Харківщини має всі підстави для розвитку різних видів туризму і Харківська область може бути представлена як дестинація відпочинку, розваг, лікування, пізнавального туризму. Аналіз природних, рекреаційних ресурсів, історико-культурного надбання дає широкі можливості для розвитку наступних видів туризму: історико-культурного туризму, сільського та зеленого туризму, мисливського та рибальського туризму. Найбільш перспективним напрямком розвитку туризму є сільський та зелений туризм.

Для позитивного впливу на соціально-економічні процеси сфера туризму повинна постійно перебувати в стадії розвитку. З огляду на російську агресію 2022 року та руйнацію інфраструктури і житлових будівель Харкова, особливо Салтівського житломасиву, післявоєнні руїни, на жаль, можуть слугувати джерелом туристичної привабливості, що забезпечить додатковий розвиток міського туризму. Крім того, зруйнуванні будівлі Північної Салтівки можуть стати місцем для проведення культурних та мистецьких заходів. Наприклад, концерти пам'яті або фотовиставки, що залучить багато відвідувачів. Проте, використання місць трагедій війни у туризмі може бути дуже спірним питанням. З одного боку, це може бути можливість для туристів дізнатися більше про історію міста, про події, що сталися під час війни. З іншого боку, використання цих місць у туризмі може викликати

емоційний дискомфорт та згадувати пам'яті про трагічні події. Тому, використання місць трагедій Харкова у «туризмі пам'яті» повинно бути обґрунтованим та здійснюватися з повагою до пам'яті загиблих. Місцева влада та туристичні організації повинні розробляти стратегії та плани забезпечення безпеки й збереження цих споруд, розглядати можливість створення музеїв або інформаційних центрів.

Через військові дії з'являються нові види туризму, одним із яких є ностальгійний туризм. Через велику кількість примусово виїхавших громадян після завершення воєнних дій більшість з них виявляють бажання хоча б на короткий термін повернутись до своєї домівки. Також досить популярним зараз є волонтерський туризм – це вид туризму за участю осіб будь-якого віку у волонтерських проектах туристичної спрямованості в різних країнах світу. Такий вид туризму не лише підтримує громадян України, але й відіграє провідну роль у становленні і відновленні сучасного туризму України.

Ще з початку пандемії почали розвиватися онлайн-подорожі і віртуальні екскурсії, які є досить актуальними і зараз. Віртуальна екскурсія – це організаційна форма навчання, яка відрізняється від реальної екскурсії віртуальним відображенням реально існуючих об'єктів (музеї, парки, вулиці міст, тощо) з метою створення умов для самостійного спостереження, збору необхідних фактів.

Досить популярним у всьому світі є культурно-пізнавальний і воєнний туризм. Після закінчення військових дій з'явиться велика кількість важливих історичних місць, наприклад місць, де проходили битви, були братські могили, пам'ятки історії. Бажання пізнання історії для погляду на масштаб трагедії завжди приваблювало туриста. Голова Державної агенції розвитку туризму (ДАРТ) Мар'яна Олесків дала характеристику можливого розвитку туризму: «Я впевнена, що багато хто захоче відвідати ті місця, які вже стали

символами цієї війни. Якщо досі люди подорожували місцями козацької слави – в Холодний Яр, Черкаську область – Хортицю, то до них додадуться місця нашої нинішньої слави» [11].

Окрім цього, додамо, що під час військових дій була створена велика кількість військової інфраструктури, частина якої в майбутньому може слугувати в туристичних цілях. Так, наприклад, блокпости, відомі місця бойових зіткнень (наприклад, битва під Іловайськом), місця масштабних та жорстоких вбивств (Буча, Ірпінь, Гостомель, Маріуполь) є важливими живими підтвердженнями історії захисту населених пунктів, які згодом можуть стати всесвітньовідомими туристичними маршрутами пам'яті. Також, через початок повномасштабного вторгнення, Україна масово привернула до себе увагу світових країн-лідерів, що призвело до підвищення інтересу багатьох туристів. Тому, на жаль, дана трагічна ситуація послугувала рекламою для України.

Велика частина людей, які навіть не знали про існування нашої держави, тепер з нетерпінням чекають моменту для того, щоб приїхати і познайомитися з Україною. Зважаючи на те, що зараз таких людей є чимало, слід очікувати досить немалий потік туристів. Постійні згадки України у світових газетах у даній ситуації рекламують країну для просування туристичних послуг. Але все-таки для покращення післявоєнних відновлень потрібно буде вжити низку заходів, частину з яких потрібно вживати вже зараз.

До них можна віднести:

- становлення та покращення військових пам'яток з метою залучення туристів;
- іноземні інвестиції; створення та підтримання достойних та безпечних умов для проведення післявоєнних турів;

- створення туристичних фірм, які будуть спеціалізуватися в створенні маршруту екскурсії в місцях ведення бойових дій;
- облаштування та створення воєнно-рекреаційних ресурсів;
- організація масштабної маркетингової кампанії з метою привернення уваги туриста;
- втримання інтересу до України в сучасного туриста, підтримання гідних умов та створення здорової конкуренції; будівництво туристичних комплексів під вимоги сучасного туриста з урахуванням їхніх інтересів;
- внесення змін до Закону України «Про туризм».

Висновки і перспективи подальших досліджень. У сучасному світі туризм став невід'ємною частиною життя людей. Тому сфера туризму повинна постійно перебувати в стадії розвитку, щоб залишатися актуальною і залучати все більше і більше туристів.

В дослідженні виокремлено актуальні проблеми вітчизняної туристичної галузі: складність ведення туристичного бізнесу; брак позитивної інформації як на внутрішньому, так і на міжнародному інформаційному полі; недостатня розвиненість готельного господарства; занедбаність історико-культурних пам'яток та інше. Сформовано типову програму розвитку регіонального туризму, що доцільно застосовувати як підґрунтя для розробки територіальних туристичних програм з урахуванням регіональної специфіки.

Встановлено, що через військові дії з'являються нові види туризму, одним із яких: ностальгійний туризм, туризм па'мяті, темний туризм. Також, через початок повномасштабного вторгнення, Україна масово привернула до себе увагу світових країн-лідерів, що призвело до підвищення інтересу багатьох туристів. Тому, на жаль, дана трагічна ситуація послугувала рекламою для України.

Отже, з оглядом на довгий шлях України та Харківщини до відновлення, пропонується використовувати усі зазначені вище ресурси та можливості для стимулювання розвитку туристської галузі на усіх рівнях. Пошук та розробка напрямів післявоєнного розвитку туризму з урахуванням нових його видів мають складати тематику подальших розвідок та перспективних досліджень.

Література

1. Алексеева Н. Ф., Сакун Л. М. Регіональні аспекти стратегії розвитку туристичної індустрії. *Економіка. Управління. Інновації*. 2012. № 2(8).
2. Безугла Л.С. Регіональні особливості розвитку екотуристичної діяльності в Україні: порівняльний аналіз. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 2 (39). С. 50-57.
3. Бутенко Т. А., Сисоєва С. І., Ткаченко Т. Г. Розвиток туристичних брендів дестинацій селища Докучаєвське Харківської області // *Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди* (26 лютого 2020 р., м. Харків). С. 191–193.
4. Довгаль Г.В., Омельченко Н.І. Туристична привабливість Харкова: сучасний стан та перспективи. *Вісник Харківського Національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2018. Вип. 7. С. 109–114.
5. Кацемір Я.В. Дослідження зовнішніх чинників розвитку туристичної галузі України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. Вип. 34. 63–66 с.
6. Марценюк Л.В. Проблеми та перспективи розвитку туризму в Україні. *Економічний вісник*, 2015. № 3. С. 76–82.
7. Мельниченко О. А., Шведун В. О. Особливості розвитку індустрії

- туризму в Україні: монографія. Харків: Вид-во НУЦЗУ, 2017. 153 с.
8. Муромцева Ю.І. Соціально-демографічні чинники розвитку туризму на Харківщині. Збірник наукових праць «Історія та географія» / Харк. нац. пед. університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2019. Вип. 56. С. 110–116.
 9. Програма розвитку культури, туризму та охорони нерухомої культурної спадщини Харківської області на 2019–2023 роки. Харківська обласна Рада. URL: http://oblrada.kharkov.ua/ua/programa-rozvitku-kulturi-i_turizmu-kharkivskoj-oblasti-na (дата звернення: 10.05.2023)
 10. Офіційний сайт Державного агентства розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua/news-and-announcements> (дата звернення: 15.05.2023)

References

1. Alekseeva N.F., Sakun L.M. (2012). Regionalni aspekty strategii rozvytku turystychnoi industrii. [Regional aspects of the tourism industry development strategy]. *Economy. Management. Innovations*. № 2(8). P. 25-30. (in Ukrainian).
2. Bezuhla L.S. (2020). Regionalni osoblyvosti rozvytku ekoturystychnoi diialnosti v Ukraini: porivnialnyi analiz. [Regional features of the development of ecotourism in Ukraine: a comparative analysis]. *Visnyk ekonomichnoi nauku Ukrainy*. № 2 (39). P. 50–57. (in Ukrainian).
3. Butenko T.A., Sysoieva S.I., Tkachenko T.H. (2020). Rozvytok turystychnyh brendiv destynatsii selyscha Dokuchajevske Kharkivskoj oblasti. [Development of tourist destination brands of Dokuchaevske village of Kharkiv region]. *Materialy III Vseukrainskoji naukovo-praktychnoji Internet-konferentsii Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni*

- H.S. Skovorody*. Kharkiv. P. 191–193. (in Ukrainian).
4. Dovhal H.V., Omelchenko N. I. (2018). Turystychna pryvablyvist Kharkova: suchasnyji stan ta perspektyvy rozvytku. [Tourist attraction of Kharkiv: current state and prospects]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*. Vyp. 7. P. 109–114. (in Ukrainian).
 5. Katsemir Ya. V. (2019). *Doslidzhennja zovnishnich chynnykiv rozvytku turystychnoi haluzi Ukrainy*. [Study of external factors of the development of the tourist industry of Ukraine]. *Naukovyji visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. Vyp. 34. P. 63–66. (in Ukrainian).
 6. Martsenjak L.V. (2015). Problemy ta perspektyvy rozvytku turyzmu v Ukraini. [Problems and prospects of tourism development in Ukraine]. *Ekonomichnyji visnyk*. № 3. P. 76–82. (in Ukrainian).
 7. Melnychenko O. A., Shvedun V. O. (2017). *Osoblyvosti rozvytku industrii turyzmu v Ukraini*. [Peculiarities of the development of the tourism industry in Ukraine: monograph]. Kharkov: Vyd-vo NUTSZU. 153 p. (in Ukrainian).
 8. Muromtseva Y.I. (2019). *Sotsialno-demohrafichni chynnyky rozvytku turyzmu na Kharkivschyni*. [Social and demographic factors of tourism development in Kharkiv region]. *Zbirnyk naukovych prats «Istorija ta heohrafija» / Khark. nats. ped. universytet imeni H.S. Skovorody*. Vypusk 56. Kharkiv. P. 110–116. (in Ukrainian).
 9. Programa rozvytku kultury turyzmu ta ochorony neruchomoji kulturnoji spadschyny Kharkivskoji oblasti na 2019–2023 roky. [Program for the development of culture, tourism and protection of immovable cultural heritage of the Kharkiv region for 2019-2023]. URL: http://oblrada.kharkov.ua/ua/programa-rozvitku-kulturi-i_turizmu-kharkivskoji-oblasti-na (date of application 10.05.2023)
 10. Official website of the State Tourism Development Agency. URL:

http://oblrada.kharkov.ua/ua/programa-rozvitku-kulturi-i_turizmu-kharkivskoji-oblasti-na (date of application 15.05.2023).